

Η «ΣΚΩΤΙΚΟΤΗΤΑ» ΑΠΟ ΤΟΝ WALTER SCOTT ΣΤΟΝ ALASDAIR GRAY¹

Liz Heron*

Όπως τα παιδιά των προηγούμενων γενιών διάβασα κι εγώ Walter Scott στο σχολείο. Το ότι ανακάλυψα στη συνέχεια πως είχε εμπνεύσει μεγάλες όπερες και είχε πυροδοτήσει τα ευρωπαϊκά πνεύματα ερχόταν σε αντίθεση με αυτό που εμείς, οι αυτόχθονες, νομίζαμε πως θα έπρεπε να ενδιαφέρει τους ξένους. Ζούσαμε σε μιά χώρα υγρή και με ελάχιστο ήλιο, στερημένη από κάθε λάμψη ή εξωτισμό. Υπήρχε βέβαια ο ρομαντισμός των τοπίων, οι λίμνες και τα Highlands, στα βόρεια της περιοχής όπου κατοικούσαν οι περισσότεροι από μας, στην κεντρική δηλαδή λωρίδα της βιομηχανικής Σκωτίας. Κατά τη διάρκεια των μαθημάτων ιστορίας, ανατραφήκαμε με την οδυνηρή περιγραφή της έχθρας μας προς τους Άγγλους, οι οποίοι ματαίωσαν τις απόπειρες ανεξαρτησίας μας και μας στέρησαν την ταυτότητά μας. Συνεχώς μας πρόδιδαν και ο θρησκευτικός πόλεμος ανάμεσα σε προτεστάντες και καθολικούς Σκώτους σημαδεύτηκε από τις θλιβερές αυτές προδοσίες. Οι εξεγέρσεις των οπαδών του Ιακώβου και η μάχη του Culloden, η Σφαγή του Glencoe, ο αποκεφαλισμός της Μαρίας Στιούαρτ, βασίλισσας της Σκωτίας: όλα αυτά τα γεγονότα σημαδεύτηκαν από αιματηρά θρησκευτικά σχίσματα, από σύγκρουση ιθών και αξιών όπως επίσης και δογμάτων. Ο John Knox επέβαλε στη Σκωτία μια μορφή ακραίου και στείρου καλβινισμού και οι λίβελλοί του εναντίον της Μαρίας Στιούαρτ, της γαλλίδας «Ιεζάβελ», φανέρωσαν από την αρχή τη δυσπιστία του απέναντι στις γυναίκες, μια δυσπιστία που επρόκειτο να ριζώσει βαθιά στον πρεσβυτεριανισμό. Ο παπισμός εκριζώθηκε με σκληρότητα (ωστόσο η ιρλανδική μετανάστευση του 19ου αιώνα προκάλεσε νέες ταραχές). Ο Walter Scott, ιδρυτής του ιστορικού μυθιστορήματος, απέδωσε την ασαφή συγγένεια των θρύλων σ' εκείνο το παρελθόν των μαχών. Ακόμα και σήμερα, πολλοί είναι αυτοί που δυσκολεύονται να αποδεχθούν τις ιστορικές ρήξεις και αναταραχές της Σκωτίας ή την πολυμορφία των επιρροών που υπέστη: κελτική και σκανδιναβική, ιρλανδική

και ευρωπαϊκή. Υπάρχουν σήμερα πολλές γενιές Σκώτων πολωνικής, ιρλανδικής, εβραϊκής ή ασιατικής καταγωγής. Όμως αυτή η ταυτότητα, έρμαιο της αμφιβολίας απαιτεί μια ενότητα κληρονομιάς και ευαισθησίας και πίστη σε κάποιο πλαστό κοινό παρελθόν. Κι αν αυτή η τάση απώθησης της διαφορετικότητας δεν είναι κάτι το ασυνήθιστο στα νέα έθνη που νιώθουν ανασφάλεια, ασφαλώς εκπλήσσει στα πλαίσια μιας τόσο κοσμοπολίτικης πολιτιστικής κληρονομιάς της οποίας ο χρυσός αιώνας έφερε σε επαφή τη σκωτική σκέψη και σοφία με την Ευρώπη των Φώτων.

Ίσως να μας απασχολεί υπερβολικά η ανάγκη μας να απαλλαγούμε από την ισχυρή και αυστηρή οπτική του John Knox, η οποία, μέσω της διαδικασίας του αποικισμού, ανταγωνίστηκε το ουίσκυ, ως βασικό εξαγωγίμο προϊόν της Σκωτίας, στον Καναδά, την Αυστραλία, τη Νέα Ζηλανδία και άλλες αγορές της πάλαι ποτέ Βρετανικής Αυτοκρατορίας. Στη Σκωτία, η πορεία της Μεταρρύθμισης προς τη θεο-

κρατία μάς κληροδότησε μια θρησκεία μαζί με την καταπιεστική ηθική της που μετετράπησαν σε αρχές. Κι ακόμα τη συμμαχία με την Αγγλία, αντί της Παλαιάς Συμμαχίας με τη Γαλλία, και την Ένωση του 1707. Κάτι που είχε ως αποτέλεσμα την περιθωριοποίηση του Broad Scots, της γλώσσας των Lowlands και μια αυξανόμενη αγγλοποίηση: δηλαδή μια πραγματική προδοσία του ίδιου της του εαυτού. Αυτές οι αντιφάσεις είναι δύσκολο να γεφυρωθούν. Η Μεταρρύθμιση εγκλώβισε τη Σκωτία στη θρησκεία της, που ήταν στενά συνδεδεμένη με την ηθική της εργασίας, αναδεικνύοντας μια πανίσχυρη δύναστέα διεθνών καπιταλιστών και χρηματιστών. Ο Hugh MacDiarmid προσήλπε στη Σκωτική Μεταρρύθμιση πως κυοφόρησε την έκπτωση του ανθρωπισμού, τον φανατισμό και τον θρησκευτικό ανταγωνισμό. Ήταν ένας μοντερνιστής που στράφηκε στην προγενέστερη του 1707 περίοδο για να βρει εκεί τα λογοτεχνικά πρότυπα της Σκωτίας, και στην Ευρώπη για να βρει τα σύγχρονα πρότυπα. Η σημερινή σκωτική λογοτεχνία οφείλει πολλά στο όραμά του να αναβιώσει το λογοτεχνικό παρελθόν και να αποδείξει τον ιδιαίτερο χαρακτήρα του που είναι προϊόν ενός πνεύματος ισότητας και διεθνισμού. Ο Alasdair Gray, που γεννήθηκε το 1934, είναι ίσως ο πιο πιστός συνεχιστής του έργου του. Ανήκει στη μικρή ομάδα των συγγραφέων που, ενίοτε, ονομάζεται Σχολή της Γλασκώβης,

ήρθε στο προσκήνιο πριν από δέκα περίπου χρόνια και μαζί με τον James Kelman, κατέχει μια θέση κλειδί στη σκωτική πεζογραφία. Όπως και στον MacDiarmid, ο πολιτιστικός εθνικισμός του είναι εγκυκλοπαιδικός και έχει έναν κοσμοπολίτικο χαρακτήρα, αν και η χιουμοριστική φλέβα είναι λιγότερο σαρκαστική στη δική του περίπτωση. Είναι γενναϊόδαρος εκεί που ο MacDiarmid εμφανιζόταν πικρόχολος. Στη συλλογή *Lean Tales* (1985), ο Gray μας προσφέρει ένα έξοχο κείμενο για τον Robert Louis Stevenson, μία από τις μεγάλες λογοτεχνικές μορφές που το έργο του αναγνωρίζει απερίφραστα τον κατακερματισμένο χαρακτήρα της σκωτικής ψυχής. Σ' αυτό το κείμενο, ο Gray παίρνει το ημιτέλες διήγημα *Weir of Hermiston* (Το Φράγμα του Hermiston) του Stevenson και επιχειρεί να του δώσει ένα τέλος, συνδυάζοντας την αφήγησή του με μια ερμηνεία του μηχανισμού του κειμένου, με αναφορές στη σκωτική κοινωνία και τις θεματικές αντιστοιχίες της. Επισημαίνει τον τρόπο με τον οποίο ο Stevenson χρησιμοποιεί τα ζεύγη και τους δυϊσμούς, με εξαίρεση το *Dr Jekyll and Mr Hyde*, που είναι έργο σκοτεινού συμβολισμού.

Ο ίδιος ο Gray εφαρμόζει αυτό που περιγράφει ως «στροφή του διαλεκτικού πνεύματος» του Stevenson και καταλήγει σε μια συναρπαστική σύνθεση σεβασμού και ειρωνείας, πανηγυρικής αισιοδοξίας και κόπωσης απέναντι στον κόσμο. Η κωμωδία χρησιμοποιείται συχνά για να προωθήσει με τρόπο δυναμικό πολιτικά επιχειρήματα, ως παραλλαγές του μύθου ή του ηθικοπλαστικού διηγήματος. Μία από τις πιο διασκεδαστικές ιστορίες του περιγράφει τις θλιβερές συνέπειες ενός σχεδίου ιδιωτικοποίησης των σιδηροδρόμων. Γράφει μυθιστορήματα και εμπρηστικά κείμενα (*Why Scots Should Rule Scotland / Γιατί οι Σκώτοι θα έπρεπε να κυβερνούν τη Σκωτία*), γράφει δοκίμια εγκωμιάζοντας παραγνωρισμένους σκώτους συγγραφείς και καλλιτέχνες, σχεδιάζει και εικονογραφεί τα δικά του βιβλία και επιμελείται ο ίδιος μικρά εισαγωγικά κείμενα πλήρη αυτοσαρκασμού όπου διακωμωδεί τους λονδρέζικους φιλολογικούς κύκλους. Το πιο πρόσφατο βιβλίο του Gray, *A History Maker*, χαιρετίζει εμμέσως τον James Hogg, εκκεντρικό ελάσσονα συγγραφέα, σύγχρονο του Scott, ο οποίος έγραψε ένα περίεργο μυθιστόρημα, *The Confessions of a Justified Sinner* (Οι εξομολογήσεις ενός δικαι-

ωμένου αμαρτωλού) (1824), με θέμα έναν φανατικό και σχιζοφρενή καλβινιστή. Το *A History Maker*, που περιλαμβάνει επίσης ένα εισαγωγικό αφιέρωμα στη Margaret Mead, είναι ένα μυθιστόρημα που πραγματεύεται τον υποτιθέμενο εγγενή εγωισμό της ανθρώπινης φύσης. Ο Gray θεωρεί το τέλος της Ιστορίας, που τόσες φορές προαναγγέλθηκε, μια ανοησία που θα πρέπει να εξαλειφθεί, αναφερόμενος ταυτόχρονα στο παρελθόν και στο μέλλον. Υποστηρίζει πως οι ουτοπίες ίσως μπορέσουν να πραγματοποιηθούν αν αποφύγουν την τελεολογική ανταπάτη. Από την αρχή του μυθιστορήματος, ρίχνει το σπόρο της δυσαρέσκειας στον καλύτερο από τους κόσμους του 2220, υποδηλώνοντας ταυτόχρονα πως μια κοινωνία θεμελιωμένη στη δικαιοσύνη, τη συλλογική ιδιοκτησία και τη διασφάλιση τροφής σε όλους θα ήταν ίσως προετοιμασμένη να επιζήσει από την προβλέψιμη απειλή των παλιών σχισμάτων και στη συνέχεια να θεραπευτεί από τις πιο ανόητες προσωρινές λύσεις της. Βέβαια, έχουμε επίσης

εδώ μια σάτιρα των ουτοπικών μυθολασιών των οποίων ο τέλειος και αμετάβλητος κόσμος αποπνέει πληξή. Αντίθετα, στο *A History Maker* υπάρχει χώρος για τους διαταραγμένους στην ψυχή και στο σώμα, για τους αμφισβητές και τους νομάδες, όμως πάντα χρειάζονται κάποιοι ταραχοποιοί που θα αναζητούν ακόμα πιο δυνατές συγκινήσεις απ' αυτές που μπορούμε να αποδεχτούμε. Εξ ου και η κρίση που προκαλεί νέες αλλαγές. Μια κεφαλαιώδης διάσταση αυτού του έργου είναι η «σκωτικότητα» του που επιτρέπει στον Gray να δείξει την προσηλωσή του στις συνιστώσες της παράδοσης και να εξουδετερώσει τη νοσταλγία που εμπνέουν. Το εντυπωσιακό κριτικό εργαλείο που ερμηνεύει τις «αρχαϊκές» αναφορές στην πολιτική και την ιστορία είναι ένα περιπαικτικό και εμβριθές σχόλιο πάνω στις σημερινές σοφιστείες και τις αποτυχίες του παρελθόντος. Επιπόλαιοι κριτικοί, με δική τους ευθύνη, πιθανόν να χαρακτηρίζαν το *A History Maker* μεταμοντέρνο έργο. Ο Gray δημιούργησε ένα αυστηρό και εύστοχο σχόλιο πάνω στον «μεταμοντερνισμό».

Μια από τις πιο σημαντικές αρετές της γραφής του Gray είναι η συνείδηση της θέσης του μέσα σε μια κοινή κουλτούρα της διαφωνίας: Οι Σκώτοι ψήφισαν πεισματικά εναντίον της κυβέρνησης της δεξιάς που έχουμε εδώ και 16 χρόνια και διατήρησαν πολλές αξίες που ο θατοερισμός κατήργησε τελείως στο νότο. Οι ταξικοί

διαχωρισμοί δεν είναι τόσο εμφανείς στη Σκωτία. Κι αυτό είναι κάτι που συνδέεται με μια πιο δημοκρατική εκπαίδευση. Η Σκωτία είχε τέσσερα μεσαιωνικά πανεπιστήμια όταν υπήρχαν μόνο δύο στην Αγγλία ως τον προηγούμενο αιώνα, και ουδέποτε οικοδόμησε το εκπαιδευτικό της σύστημα σύμφωνα με τον πασίγνωστο αυστηρό διαχωρισμό των κοινωνικών τάξεων, τον οποίο η βρετανική παράδοση αναγόρευσε σε ηθική αξία. Ακόμα, και προς τα τέλη του 19ου αιώνα, όταν οι σκώτοι καπιταλιστές ξεπερνούσαν εκείνους της Μεγάλης Βρετανίας στην οικονομική εκμετάλλευση, και τα κέρδη των μεγάλων αυτών βιομηχανιών αυξάνονταν εξαιτίας των χαμηλότερων μισθών από τους αντίστοιχους των βρετανών εργατών, το επίπεδο των εγγραμμάτων ήταν παρ' όλα αυτά υψηλότερο από ότι στην Αγγλία.

Ο Scott και ο Stevenson είναι οι δύο συγγραφείς με τους οποίους μεγάλωσαν οι νεαροί Σκώτοι. Ο Scott φέρνει σε αμνηχάνια την κρίση που έχουμε ως ενήλικες με όλη αυτή τη νοσταλγική παλιασαρία της «παλιάς κελτικής Σκωτίας», της οποίας τον τρόπο ζωής επέβαλε στον κόσμο. Σε μια πρόσφατη κριτική μιας νέας βιογραφίας του, ο Alasdair Gray επισημαίνει πως ο Scott ήταν ένας άπληστος αστός, ένας διεφθαρμένος και εγωιστής συντηρητικός και πως τα μυθιστορήματά του, όλο επιτήδευση και μελοδραματισμό, γράφτηκαν με μια βιασύνη που είχε ως κίνητρο το κέρδος και η οποία κατάφερε να καταστρέψει το πραγματικό ταλέντο του. Όμως ο Gray δηλώνει επίσης προκαλώντας έκπληξη πως, παρ' όλα αυτά, ο Scott έγραψε «τα πρώτα μυθιστορήματα στον κόσμο που αποκαλύπτουν την ευφυΐα, την αξιοπρέπεια και τις πολιτικές συγκρούσεις σε όλες τις κοινωνικές τάξεις, από τον γεωργό ως τον άρχοντα». Ένα μάθημα ιστορίας που μάλλον παγιώνεται μέσα από στοιχεία βαθιά ριζωμένα σ' αυτό το ελάχιστο ρομαντικό έθνος.

Μετάφραση από τα γαλλικά
Χριστίνα Παρίση
Γαλλικό Ινστιτούτο Αθηνών
Κέντρο Λογοτεχνικής Μετάφρασης

* Η Liz Heron είναι σκωτσέζα συγγραφέας και μεταφράστρια που ζει στο Λονδίνο.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. *Liber*, τεύχος 24, Οκτώβριος 1995.

ALASDAIR GRAY (1934-)

Ζωγράφος, γραφίστας και μυθιστοριογράφος

Ο ALASDAIR GRAY θεωρείται σήμερα μία από τις κυριότερες μορφές του βρετανικού μεταμοντερνισμού. Ενώ συχνά συνδέεται από τους κριτικούς με τον φίλο του Kelman, διακρίνεται ωστόσο από αυτόν λόγω της πολυπλοκότητας της αφηγηματικής του πλοκής και της προκλητικής εξερεύνησης που επιχειρεί στους δαιδάλους μιας σκωτικής σεξουαλικότητας βαθύτατα επηρεασμένης από τον καλβινισμό.

- *Lanark*, Canongate, Εδιμβούργο, 1981.
- *Unlikely Stories, Mostly* (νουβέλες), Canongate, Εδιμβούργο, 1983.
- *1982 Janine*, Jonathan Cape, Λονδίνο, 1984.
- *The Fall of Kelvin Walker*, Canongate, Εδιμβούργο, 1985.

- *McGrotty and Ludmilla*, Dog and Bone Press, Γλασκόβη, 1990.
- *Something Leather*, Jonathan Cape, Λονδίνο, 1990.
- *Why Scots Should Rule Scotland* (πολιτικό δοκίμιο), Canongate, Εδιμβούργο, 1994.
- *A History Maker*, Canongate, Εδιμβούργο, 1994.
- *Poor Things*, Bloomsbury, Λονδίνο, 1992.

